

EBÜ KÂMİL

gösterilmiş olmasıdır. İbrânîce'ye de tercüme edilmiş olan eser (Müni, Bayerische Staatsbibliothek, hebr. nr. 225/3), Suter tarafından Biblioth que Nationale'de kayıtlı (Lat., nr. 7377A) Latince versiyonundan Almanca'ya çevrilerek şerhedilmiştir ("Das Buch der Selteneiten der Rechenkunst von Abū Kāmil al-Misrī", *Bibliotheca Mathematica*, XI, Leipzig 1910-1911, s. 100-120). G. Sacerdote ise eseri İtalyanca'ya tercüme edip incelemiştir (*Il Trattato del Pentagono e del Decagono di Abū Kāmil Shogīa ben Aslam ben Mohammad*, Leipzig 1896). Sacerdote'nin işaret ettiği gibi Pizalı Leonardo, *Practica geometriae* adlı eserinde Ebū Kāmil'in bu çalışmasından faydalanmış ve bazı alıntılar yapmıştır.

Ebū Kāmil'in klasik ve modern kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şöyle sıralanabilir: 1. *Kitābū'l-Cem ve't-tefrīk*. Hesapta kullanılan dört işlem kurallarından bahseder. Dolayısıyla hisābū'l-hindiden ziyade hisābū'l-hevāiye ait olması gerekir. İbnü'n-Nedīm *el-Fihrist*'inde Hārizmī'ye de benzer isimde bir eser nisbet eder; bunların her ikisi de zamanımıza ulaşmamıştır. Ancak bu isme karşılık olan Latince *Liber augmenti et diminutionis* adında bir kitapla aynı konuda iki de İbrânîce çalışma mevcuttur. Bunlardan en az biri Hārizmī'nin veya Ebū Kāmil'in kitabının tercümesi olabilir. 2. *Kitābū'l-Ḥaṭa'eyn*. Bilinmeyen tesbitinde çift yanlış yönteminin kullanımından bahsetmektedir. 3. *Ke-mālü'l-cebr ve temānih ve'z-ziyāde fi uşūlih*. *Kitābū'l-Kāmil* adıyla da bilinmektedir. Kātib Çelebi'nin zikrettiği bu eser, Sālih Zeki'ye göre Ebū Kāmil'in cebir üzerine kaleme aldığı ilk çalışmasıdır. Yine Sālih Zeki'ye göre Ebū Kāmil bu kitabında zımnen Hārizmī'ye öncelik iddiasında bulunmaktadır. Taşköprizade de *Miftāhu's-sa'ade*'sinin "ilmū'l-cebr ve'l-mukābele" maddesinde, cebir sahasındaki "mebsut" eserlerin ikincisi olarak *Kitābū'l-Kāmil*'i kaydetmektedir. 4. *Kitābū'l-Veşāyā bi'l-cebr ve'l-mukābele*. 5. *Kitābū'l-Veşāyā bi'l-cūzūr*. Kātib Çelebi tarafından zikredilen eserin Musul'da bir nüshası bulunmaktadır (Ali es-Sāiğ Özel Ktp., nr. 294/3). 6. *Kitābū'l-Misāha ve'l-hendese*. Yer ölçümü ve geometriyle ilgili bir eserdir. Fuat Sezgin'in *Misāhatū'l-arazin* adıyla zikrettiği eserle (Tahran, Meclis-i Senā Ktp., nr. 2672/6) aynı olmalıdır. *Kitābū'l-Felāh*, *Kitābū Miftāhi'l-Felāh*, *Kitābū't-Ṭayr*, *Kitābū'l-Kifāye* ve *Kitā-*

bū'l-ʿAşīr adlı eserlerinin muhtevaları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ebū Kāmil, yukarıda özetlenen cebiri ile Kereci başta olmak üzere kendinden sonra gelen birçok İslām matematikçisini etkilemiştir. Ortaçağ Avrupa matematiğinin kurucusu kabul edilen Pizalı Leonardo Fibonacci'nin (ö. 1240 [?]) *Liberal abaci*, *Practica geometriae* ve *Liberal quadratorum* adlı kitapları ile Boncompagni tarafından *Scritti I* ve *Scritti II* adı altında yayımlanan yazılarından, Ebū Kāmil'in cebirinden derin biçimde etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ebū Kāmil cebir ilmine Hārizmī'ye göre daha nazarı, Öklid'e göre ise daha ameli bir yaklaşım getirmiş, böylece uygulama yönü ağır basan eski Bâbil-Hārizmī cebir geleneğiyle teorik Yunan cebir geleneği arasında bir sentez yaparak formal cebirin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebū Kāmil, *Kitābū'l-Cebr ve'l-mukābele* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, Beyrut, ts. (Darü'l-Marife), s. 392, 393, 394; İbnü'l-Mecdi, *Hāviyyū'l-lübāb*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3168, vr. 101^b-102^a; İbn Haldūn, *Mukāddime*, III, 1129; Taşköprizade, *Miftāhu's-sa'ade*, Beyrut 1985, I, 69; *Keşfü'z-zunūn*, II, 1024, 1407-1408, 1469-1470; *Hediyetü'l-ʿarifin*, I, 415; Sālih Zeki, *Āsar-ı Bākīye*, İstanbul 1329, II, 253-255; Suter, *Die Mathematiker*, s. 43-44; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 390; M. Levey, *The Algebra of Abu Kamil*, London 1966; a.m.f., "Abū Kāmil Shujā", *DSB*, I, 30-32; Kehhāle, *Mu'cemū'l-mū'ellifin*, I, 70; IV, 295; Sezgin, *GAS*, V, 277-281; Ahmed Selim Saidān, *Tārīhu ʿilmi'l-cebr fi'l-ʿālemi'l-ʿArabī*, Küveyt 1986, I, 46-59, 67-80, 81-82; Adil Anbuba, "L'algèbre arabe aux IXe et Xe siècles. Aperçu general", *Journal of the History of Arabic Science*, II/1, Halep 1978, s. 66-100; Melek Dosay, "Ebū Kāmil Şuca'ın Cebiri", *DTCFD*, XXXII/1-2 (1988), s. 127-130; XXXIV/1-2 (1990), s. 57-68.

CENGİZ AYDIN

EBÜ KATÂDE

(أبو قتادة)

Ebū Katāde el-Hāris b. Rib'ı
b. Beldeme el-Ensārī el-Hazrecī
(ö. 54/674)

Hz. Peygamber'in
şuvarisi olarak tanınan
cengāver sahābī.

Adının Nu'mān, Amr, Avn ve Beldeme olduğu da nakledilir. Medineli olup Benī Selime kabilesindedir. Bedir Gazvesi'nde bulunduğu dair rivayet zayıf görülmekle birlikte daha sonraki bütün gazvele-

re katıldığı bilinmektedir. Hicretin 8. yılı Şāban ayında (Kasım-Aralık 629) Benī Gatafān'a gönderilen Hadıra Seriyyesi ile aynı yıl ramazan ayında yapılan Batn-ı İdam Seriyyesi'ne kumandanlık etti. Bu ikinci seriyyede kumandanın Abdullah b. Ebū Hadred olduğu da rivayet edilir. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle Hz. Peygamber'in takdirini kazanıp duasını aldı. Gābe Gazvesi'ndeki gayret ve başarısından dolayı Resūlulah onun hakkında, "Süvarilerimizin en hayırlısı Ebū Katāde'dir" demiştir (Müslim, "Cihād", 132). Bir gazvede gece boyunca devam eden yolculuk sırasında Hz. Peygamber sabaha karşı bineğinin üzerinde uyuklamaya başlayınca Ebū Katāde onu iki defa uyandırmadan doğrulttu; üçüncüsünde Resūl-i Ekrem uyanarak kendisine, "Peygamberini koruduğun için Allah da seni korusun" diye dua etti (Müslim, "Mesācid", 311).

Ebū Katāde'nin, Hz. Ömer'in emri üzerine sefere katılarak Fars bölgesi hākimini bizzat öldürdüğü ve onun üzerindeki değerli zırhın kendisine ganimet olarak verildiği rivayet edilmektedir. Hz. Ali onu Mekke'ye vali tayin etti; daha sonra azlederek yerine amcası Abbas'ın oğlu Kusam'ı getirdi. Muāviye b. Ebū Süf-yān Medine'ye gelişinde, yakınlarını kayırması sebebiyle ensarın kendisine karşı tavır alıp onu karşılamaması üzerine durumu Ebū Katāde'ye şikāyet yolu söylediği zaman Ebū Katāde ensarı savunur tarzda konuşmuş ve Hz. Peygamber'in kendilerine, "Benden sonra insan kayırma olaylarına şahit olacaksınız" dediğini belirtmiştir. Muāviye bu konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in ne tavsiye ettiğini sormuş, Ebū Katāde'nin sabır tavsiyesini söylediğini söylemesi üzerine o da aynı tavsiyede bulunmuştur. Muāviye devrinde Medine valisi olan Mervān, Hz. Peygamber'in ve ashabının savaş yaptıkları yerleri Ebū Katāde ile birlikte dolaşarak ondan buralarda geçen olaylar hakkında bilgi almıştır.

Ebū Katāde Hz. Peygamber'den başka Muāz b. Cebel ve Hz. Ömer'den de rivayette bulunmuştur. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 170 olup bunlardan on biri Buhārī ve Müslim'in *el-Cāmi'u ş-şāhih*'lerinde, ayrıca ikisi yalnız Buhārī'de, sekizi yalnız Müslim'de bulunmaktadır. Kendisinden Enes b. Mālik ve Cābir b. Abdullah'tan başka Saīd b. Müseyyeb, Atā b. Yesār, oğulları Abdullah ve Sābit, āzatlı kölesi Nāfi' b. Abbas ve daha başkaları hadis rivayet etmişlerdir.

Rivayetleri toplu halde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mevcut (IV, 383; V, 295-311) olup Abdullah Merhûl Sevâlime bu konuda *Merviyâtü Ebî Katâde el-Enşârî fi Müsnedi Aḥmed b. Hanbel* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, 1400/1980).

Ashabın ileri gelenlerinden olan Ebû Katâde 54 (674) yılında Medine'de vefat etti. Onun 38'de (658) Küfe'de öldüğü ve cenaze namazını Hz. Ali'nin yedi tekbirle kıldırıldığına dair rivayet zayıf kabul edilmiştir. Vefatında yetmiş yaşlarında olan Ebû Katâde'nin, Resûlullah'ın hakkındaki sağlık ve âfiyet duası sebebiyle son derece dinç olduğu rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 224-225; *Müsned*, IV, 383; V, 295-311; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 258-259; Müslim, "Mesâcid", 311, "Cihâd", 132; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 6, 290, 291, 335, 341; II, 540-542, 544-546, 777, 797; III, 1040, ayrıca bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 274, 282; IV, 448-449, 626; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 15; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 122, 124, 282; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), II, 495, 496, 498, 598, 600, 603; III, 34, 35, 40, 263, 278, 280; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 360; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 161-162; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 250-251; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 233; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, II, 449-456; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 41-60*, s. 153, 157, 340-342; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 204-205; a.mlf., *el-İşâbe*, IV, 158-159; İbn Fehd, *Ğâyetü'l-merâm*, s. 63-66; Hazrecî, *Hulâşatü Tezhib*, s. 457-458.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÛ KAYS

(أبو قيس)

Ebû Kays Sayfî b. Âmir (Eslet)
b. Cüşem el-Evsî
(ö. 1/623)

Hz. Peygamber ile görüşen
Arap şairi.

Mekke'de doğdu. Adının Hâris veya Abdullah olduğu da rivayet edilmektedir. Babasının lakabından dolayı Ebû Kays b. Eslet diye de anılır. Daha sonra Medine'ye göç eden Ebû Kays, Evs kabilesinin şairi ve hatibiydi. Bu kabilenin Hazrec kabilesiyle yıllarca süren savaşlarının bir kısmında bulundu; bu savaşlar için kasideler söyledi; hicretten beş yıl önce yapılan savaşta da kabilesine kumandanlık etti. Cesur bir kimse olmakla beraber savaşmaktan ve insan öldürmekten hoşlanmazdı. İslâmiyet'ten önce putlara hiç tapmadığı nakledilir. Bu dönemde hiris-

tiyan ve yahudi bilgileriyle görüşerek dinleri hakkında bilgi alır, kabul edileceği bir dinin arayışı içinde bulunurdu. Nitekim Dimaşk'ta görüştüğü bir hıristiyan rahibin tavsiyesiyle Hz. İbrâhim'in dini olan Hanîfliği benimsedi. Umre yapmak için Mekke'ye gittiğinde kendisi gibi Hanîf dininden olan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile görüştü. Medine'de Hanîf dinini en iyi o bildiği için kendisine "el-Hanîf" denirdi. İbn Sa'd'ın naklettiği bir şiirinde, "Eğer rabbimiz isteseydi yahudi ve hıristiyan olurduk; fakat biz Hanîf olarak yaratılmışız" demektedir. Mekke'de yıllarca Kureyşliler'in arasında yaşayan ve onlarla çok iyi anlaşılan Ebû Kays, İbn İshak'ın rivayetine göre Mekke'de İslâmiyet'in ilk döneminde Hz. Peygamber'e ileri derecede düşmanlık edenlerden biriydi. Birinci Akabe Biatı'ndan sonra Medine'de İslâmiyet yayılmaya başladığı zaman Evs kabilesinin bu dine girmesine uzun süre engel oldu.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince Ebû Kays onunla görüşerek davetinin esaslarını öğrendi ve bunları çok beğendiğini söyledi. Bir süre düşümdükten sonra tekrar görüşmek dileğiyle yanından ayrılınca münafıkların reisi olarak bilinen Abdullah b. Übey b. Selûl ile karşılaştı ve ona İslâmiyet'in güzelliğinden söz etti. İbn Selûl'ün kendisini Hazreciler'den korkmakla suçlayarak tahrik etmesi üzerine bir yıl süreyle İslâmiyet'i kabul etmeyeceğini söyledi ve bir daha Resûlullah'ın yanına uğramadı. Hicretin 1. yılının Zilkade ayında (Mayıs 623) öldü. Öleceği sırada Hz. Peygamber'in kendisine haber gönderdiği ve kelime-i tevhid söylediği takdirde ona ahirette şefaet etmeyi vaad ettiği, onun da bunu kabul ettiğine dair olan rivayetler zayıftır. Bu sebeple onun İslâmiyet'i kabul edip etmediği kesin olarak belli değildir. İbn İshak ise Ebû Kays'ın Mekke'ye kaçtığı ve Mekke fethine kadar orada yaşadığını zikretmektedir. Onun Hz. Peygamber'i öven ve Kureyşlileri etrafında toplanmaya davet eden bir kaside yazdığı kaydedilmekte, ancak bunu ne zaman kaleme aldığı bilinmemektedir.

Ebû Kays'ın oğlu Ukbe müslüman olmuş ve Kâdisiye Savaşı'nda şehid düşmüştür. Ebû Kays'ın ölümü üzerine öbür oğlu Kays'ın Câhiliye âdetlerine göre üvey annesi Kebşe (Kübeşe) bint Ma'n (Damer) ile evlenmek istediği, fakat Kebşe'nin bu durumu Hz. Peygamber'e sorması üzerine, "Babalarnızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin" (en-Nisâ 4/22) me-

âlindeki âyetin nazil olduğu rivayet edilmektedir. Bazı rivayetlerde ise üvey annesiyle evlenmek isteyen oğlu değil Ebû Kays'ın kendisi olduğu söylenmektedir.

Cumahî'nin belirttiğine göre Ebû Kays Medine'nin ileri gelen şairlerinden biriydi. Kendisinin ve kabilesinin yiğitliğini öven şiirlerinin yanında hikmetli şiirleri de bulunmaktadır. Bir divandanın söz edilmemekle beraber bazı şiirleri çeşitli eserler vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Özellikle *el-Mufaḍḍaliyyât*'ta yirmi üç beyti bulunmaktadır (s. 283-287). R. Blachère ona nisbet edilen şiirlerin doğruluğundan şüphe etmekte, bunlardan bazılarının bedevî mizacını aksettirmesine karşılık bir kısmının Mekke müşriklerini Hanîfliğe davet etmesini tutarsız bulmaktadır (*Târîhu'l-edeb*, s. 344).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 125; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), s. 305-307; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 282-286; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 383-385; Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ*, I, 215, 226-227; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), II, 359, 406; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğānî*, Beyrut 1959, XVII, 67-75; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, II, 193; IV, 160; Dabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât* (nşr. Ahmed Muhammed Şakir — Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1383/1963, s. 283-287; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 255-258; a.mlf., *el-Kâmil*, I, 665, 674-676; II, 98; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 491; III, 251-252; IV, 161-162; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-taşiş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947, II, 25-28; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 344; Sezgin, *İAS*, II, 287; Bedrân, *Tehzîbü Târîḥi Dimaşk*, VI, 356-460.

ASRİ ÇUBUKÇU

EBÛ KEBİR el-HÜZELİ

(أبو كبير الهدلي)

Ebû Kebîr Âmir (Uveymir)
b. el-Huleys (Cemre) el-Hüzelî

Hüzeyl kabilesi şairlerinden.

Milâdî VI. yüzyılın ikinci yarısı ile VII. yüzyılın başlarında yaşamıştır. İslâmiyet'i kabul ettiği rivayet edilir. Hatta Resûlullah'la görüştüğü ve ondan zinayı kendisine helâl kılmasını istediği, Hz. Peygamber'in, "Aynı şeyin senin ailene yapılmasına razı olur musun?" sorusuna karşılık Ebû Kebîr'in buna razı olamayacağını söylediği, Resûl'i Ekrem'in de ona kendisi için istemediği bir şeyi kardeşi için de istememesini tavsiye ettiği kaydedilir (İbnü'l-Esir, VI, 262).

Kaynaklarda, Ebû Kebîr'in meşhur şair ve cengâver Teebbeta Serran'ın dul annesiyle evlendiği, Teebbeta'nın bu evliliği